

modern zamanlarda hz. muhammed'in misyonunun neliği sorunu -peygamber telakkisi tartışmalarına bir katkı-

Enbiya YILDIRIM

Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Bütün peygamberler insanlığa inanç merkezli bir medeniyet projesi sunarlar. Bu projenin gerçekleşmesi durumunda yeryüzünün esenlik yurdu olacağı belirtilir. Ulaşabildikleri kimseleri, sundukları mesaja inandırıp ikna etmek için ellerinden gelen çabayı sarf ederler. İnsan takatinin son noktasında bir gayret göstererek zorluklara göğüs gererler. Bazen bu gayretleri geniş halk kitlelerinde kabul görür ve yeni inanç sistemi, çok hızlı bir şekilde bulunan coğrafyadan etrafa doğru yayılmaya başlar. Bazen de çok sert tepkilerle karşılaşılır. Bedensel işkencelere maruz kalırlar, yurtlarından sürülürler, bazen de canlarını inandıkları dava uğrunda vermek durumunda kalırlar.

Peygamberlerin kimseleri topluluklara maruz kaldığına bakacak olursak, içinde buldukları coğrafyada hükümlanlık süren ve yönetim erkini ellerinde tutan kitlelerin hemen hemen her yerde peygamberlerin karşısında saf tutan insanlar olduklarını görmekteyiz. Böylesi toplumlarda gücü elinde bulunduran zengin ve elit kesim yönetim erkini ellerinden kaçıması korkusunu taşır. Bu ise kurulu dü-

zeni sonuna kadar savunma çabasına sürükler. Esasında peygamberlerin getirdikleri, içerik itibarıyla onları ikinci derecede ilgilendirmektedir denebilir. Gücün elden gitmesi önceliği olan bir endişedir. Bunu söylerken, gelen elçiyi gerçek bir peygamber olarak kabul etmedikleri gerçeğini elbette göz ardı ediyor değiliz. İnkâr ve karşı geliştire inkâr da önemli rol oynamakla birlikte, gücün elden gitmesi endişesi birinci nedendir.

Peygamberler insanlığa inanç merkezli bir medeniyet projesi sunarlar. Bu projenin gerçekleşmesi durumunda yeryüzünün esenlik yurdu olacağını belirtirler. Ulaşabildikleri kimseleri, sundukları mesaja inandırıp ikna etmek için ellerinden gelen çabayı sarf ederler.

Peygamberlerin mesajlarına öncelikle kulak verenlerin fakirler olmasının sosyolojik ve psikolojik tahlile açık pek çok yönü olmakla birlikte, yeni dinin onların mağduriyetlerini gidermeye yönelik açılımının, insanca yaşama imkanı sunması yanında söz konusu kitlenin farklılıkları dinlemeye daha açık olmasının da bunda etkisi vardır. Hz. Peygamber'in etrafında kenetlenen insanların büyük kısmını bu insanların oluşturması bahis mevzuu gerçeği yansıtır. Durum böyle olmamış olsaydı; aksine, hicrete zorlanmaların ardında güçlü bir aile desteği olmuş olsaydı, göçün gerçekleşmeyeceğini söylememiz mümkündür.

Hz. Muhammed de dahil olmak üzere, peygamberlerin yaşadıkları topluma sunduklarına baktığımızda ise değişime ve dönüşüme yönelik taleplerin öncelikle inançta merkezlendiğini söyleyebiliriz. Sistemin kurulması için ilk olarak Allah etrafındaki inançların düzenlemeye tabi tutulması, sonsuz kudret sahibinin algılanmasında ve ona yönelmedeki yanlışların düzeltilmesi hedeflenmiştir. Bu anlayış tesis edildikten sonra Allah'ın ilah olmasının gerektirdikleri de beraberinde veya duruma göre –toplumsal ihtiyaçlar da göz önünde bulundurularak– ardı sıra zikredilmiştir. Dolayısıyla yeni medeniyet projesinin sağlam zemin üzerinde yükselmesi için söz konusu alan her türlü yanlışlıktan temizlenmeye çalışılmıştır.

İnançla birlikte öncelenen en önemli hususların başında ahlakî değerler gelir. Allah, adaleti, iyiliği ve insanlarla iyi geçimi murad ettiği için bunun gerçekleşmesine götüren tüm buyruklar peyderpey insanlığa sunulmuştur. Zira erdemli bir kuşak oluşturmanın en temel öğelerinden birisi de ahlakî değerlerin topluma hakim kılınmasıdır. Hz. Muhammed'in en güçsüz olduğu Mekke döneminden en muktedir olduğu Medine döneminin sonuna kadarki sürece baktığımızda ise hayatın her dilimine ahlakî hakim kılmaya çalıştığımızı söyleyebiliriz. Aile içi ilişkilerden kölelere nasıl davranılacağına, ticaretten savaş ahlakına varıncaya dek hayatın akla gelebilecek her alanında öne çıkan başat unsur, toplumun ahlakî yaşamı öncelmesi ve içselleştirmesidir. Allah Rasûlü'nün yirmi-dört yılda bunu olağanüstü düzeyde gerçekleştirdiğini ve erdemliler toplumu oluşturduğunu söylemek gerçeğin ifadesi olacaktır. Özellikle de Mekke'de devir aldığı toplumu Medine'de getirdiği düzey, onun ahlak alanındaki başarısını tescillemek açısından yeterlidir.

Peygamberlerin üzerinde durduğu bir diğer önemli husus da, hiç şüphe yok ki, ibadetlerdir. Kullanın bir'ledikleri Allah ile olan irtibatlarını canlı tutmaları ve onun buyruklarına her dem râm olmaları için ibadetler son derece önem arz etmektedir. Örneğin bir namaz ibadeti kulun Allah ile olan akdini günde beş kez yinelemesini sağlamakta, aralara -adeta- serpiştirilen nafil ibadetlerle de bu bağ güçlendirilmektedir. Bunları yerine getiren kul ile yaratıcı arasında kopmaz bir bağ oluşmakta, sevgi ve korkuyu birbirleriyle harmanlayan bu bağ neticesinde Allah'ın buyruklarına sadakatle bağlanmakta, sosyal yaşamda da bunun gereklerini yerine getirmektedir. Örneğin namazla ilgili olarak "*Muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alıkor.*" (29/Ankebut, 45) ayeti bu açıdan çok çarpıcıdır.

Peygamberlerin yaşam öyküleri incelendiğinde, bu üç hususun onların davetlerinin üç temel esasını oluşturduğu söylenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, peygamberlerin önemseydiği bu üç temel hususun onlar açısından sadece söylemde kalmadığı, aksiyon boyutunun da söylem kadar çok güçlü olduğudur. Peygamber bu üç hususu insanlara aktararak gereklerinin yerine getirilmesi için çaba sarf ederken, tüm oluş ve bitişleri kenarda durarak bir seyirci gibi seyretmez. Dolayısıyla gerek pratik alanda örnek olmak ve gerekse bu hususları öncelik-

le kendi ruhunda hissetmek için peygamberlerin herkesten fazla çaba sarf ettiğini söylemek durumunda- yız. Hz. Muhammed özelinde konuya baktığımızda, onun bu üç hususta da herkesten önde olduğunu, yap- ılmasını istediği şeyleri öncelikle kendisinin yaptı- ğını ve yaşamıyla insanlara önderlik ettiğini gör- mekteyiz. Bu zaviyeden bakıldığında görülen şudur: Sürdüğü yaşamda Kur'an'ı pratize eden Hz. Mu- hammed, İslamın nasıl yaşanması gereken bir din ol- duğunun da örnekliğini sergilemekteydi. Biraz daha açacak olursak, Hz. Muhammed'in evdeki yaşantısı ile insanların önündeki alenî yaşantısı arasında bir çelişki söz konusu değildi. Halkın huzuruna çıktı- ığında bir söylem, eşleriyle baş başa kaldığında da farklı bir söylem dile getirmiyordu. Hatta eşlerinin anlattıklarına bakacak olursak, Rabbiyle baş başa kaldığı yalnız vakitlerinde ibadet boyutu daha fazla olmaktadır. Zira o çileyeye talipti.

Bu üç hususu gözümüzün önüne koyarak ve elimiz- deki bilgilerden yararlanarak peygamberlerin gel- dikleri toplumlarda müdahale ettikleri alanlara bak- tığımızda ise; örf, adet ve geleneklere -dinin sabite- leriyle çelişmediği sürece- müdahil olmadıklarını görmekteyiz. Ancak ahlâken bir zafiyete sebebiyet veren veya dinin inanç manzumesiyle çelişen veya- hutta farklı inanç sistemlerinin sembolü olan bir hu- sus söz konusu olduğunda buna müdahale söz konu- su olmaktadır. Bu ya değiştirme ya da revize şeklin- de gerçekleşmekteydi.

Hz. Muhammed'in yaptığı da tam anlamıyla buydu. Nitekim onun yaşamına göz attığımızda -dinsel ve- ya ahlâksal açıdan bir problem olmadığı sürece- örf, adet ve geleneklere müdahalenin söz konusu olma- dığını görmekteyiz. Dolayısıyla peygamberler kendi toplumlarının insanlarıydılar. Bir ferdi oldukları hal- kin gelenekleri içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yetiştikleri cemiyet mensupları nasıl giyiniyor idiy- se onlar gibi giyiniyorlar, onlar nasıl yiyor idiyse on- lar gibi yiyorlardı. Esasında buna müdahale etmenin dinin temel hedefleri açısından bir gereği de yoktu. Zira bunlar toplumun erdemli olmasıyla ilintili olan hususlar değildi. Ancak eksiklikler varsa bunları ta- mamlama ve toplumu kemâle erdirme açısından el- bette yol göstericilik yapıyordu. Beden, diş, tırnak temizliğine önem verilmesi gibi. Bunlar ve benzeri hususlar o günkü toplumun bilmediği, önemsemedi- ği veya inkar ettiği hususlar değildi elbette. Ancak bir devlet başkanı olarak Hz. Muhammed bunların

üzerinde fazlasıyla durabiliyordu, toplumu eğitmek açısından. Sarımsak ve soğan yiyenlerin cemaate gelmemelerini istemesi, diş fırçalamak üzerinde titizlikle durması bu açıdan önemlidir.

Bu hususu bir başka şekilde ifade edecek olursak, Hz. Muhammed bulunduğu toplumu bir medeniyet yürüyüşüne çıkardığı için, tabii olarak, yürüyüş es- nasında söz konusu olabilecek eksikliklere ve prob- lemlere müdahale ediyordu ve salimen hedefe ulaş- mayı arzulamaktaydı. Bu açıdan bakıldığında, Hz. Muhammed'in dile getirdiği ve müdahil olduğu hu- susların büyük çoğunluğunun o günkü sosyal yapıda göze çarpan ve tedavisi gereken hususlar olduğunu söylemek yanlış bir tespit olmasa gerektir. Eksiklik söz konusu oluyordu ki, gerek Kur'an ve gerekse Hz. Muhammed'in kendisi müdahale etmekteydi.

Peygamberlerin mesajlarına öncelikle kulak verenlerin fakirler olmasının sosyolojik ve psikolojik tahlile açık pek çok yönü olmakla birlikte, yeni dinin onların mağduriyetlerini gidermeye yönelik açılımının, insanca yaşama imkanı sunması yanında söz konusu kitlenin farklılıkları dinlemeye daha açık oluşunun da bunda etkisi vardır.

Bu noktada dile getirilmesi gereken husus, İslam'ın evrensellik iddiası içerisinde Hz. Muhammed'in sosyal yaşantısının nasıl bir zemine oturtulması ge- rektiği, bir başka ifadeyle sünnet tartışmalarına nasıl bir yaklaşım getirilmesi veya sünnet ifadesini nasıl konumlandırmanın gerektiğidir. Buna peygamber tasavvurumuzun nasıl olması gerektiği de denebilir.

Öncelikli olarak sürdüğü yaşam itibarıyla Hz. Mu- hammed'in kendi gelenekleri içerisinde kalan ve bu- nun da en doğal durum olduğunu ifade etmemiz ge- rekir. O, yaşamış olduğu coğrafyanın sosyo-kültürel mirasını devralırken, bu mirası, yapmış olduğu seya- hatlerde edindiği bilgiyle -daha doğrusu geniş biri- kimi ve ufkuyla- yoğurmuştur. Bu nedenle o, yaşam açısından kendisinin karşısında yer alanlardan bile farklı bir yaşam sürmemiştir. Zaten farklı bir mecra- ya girerek insanlardan toplumsal yaşamlarını kökten değiştirmelerini ve milli kimliklerini inkar ederek, her şeyi sıfırdan öğrenen bir bebek gibi hayata yeni- den başlamalarını istemek hem imkansız hem de ge-

reksiz bir durumdu. Zira İslamın hedefi sosyo-kültürel yapıyı bozmadan inanç ve ahlak noktasında toplumu erdemli bir kuşak haline getirmektir. Dolayısıyla dinin ana çatısı içerisinde kendisine yer bulabilen her şey olduğu gibi kalabilecekti. Bu zaviyeden baktığımızda, gerek Mekke döneminde ve gerekse Medine döneminde, -kendisi de o coğrafyanın bir üyesi olması hasebiyle- Hz. Peygamber'in sosyal yaşama müdahale etmediği, buna müdahale ettirecek bir durum olmadığı hatta civar beldelere gönderdiği görevliler, elçiler ve mektuplarla da böyle bir talepte bulunmadığı anlaşılmaktadır. İçki, kadınların mahrem yerlerini göstermesi hususundaki yasaklamalar ise zaten Kur'an buyrukları içinde yer almaktaydı.

Peygamberlerin geldikleri toplumlarda müdahale ettikleri alanlara baktığımızda ise; örf, adet ve geleneklere -dinin sabiteleriyle çelişmediği sürece- müdahil olmadıklarını görmekteyiz. Ancak ahlâken bir zafiyete sebebiyet veren veya dinin inanç manzumesiyle çelişen veyahutta farklı inanç sistemlerinin sembolü olan bir husus söz konusu olduğunda buna müdahale söz konusu olmaktadır.

Bunlar hem Medine hem de diğer yerler için geçerli olan yasaklardı. Sosyal dokuyu ve insanlar arası ilişkileri bozmadığı ve dinle çelişmediği sürece müdahale söz konusu değildi.

Burada Hz. Peygamber'e tabiiyet noktasında zikretmemiz icap eden en önemli hususlardan birisi de Hz. Peygamber'in bilgi dağarcığıdır. Öncelikle ifade etmemiz gerekir ki, Hz. Peygamber çocukluk dahil hayatının önemli bir bölümünü hayvancılık yapılan bir coğrafyada geçirmiştir. Bu nedenle, hayvanların hastalıkları, bunların tedavisi gibi hususlarda zamanına göre iyi bir bilgi sahibi olduğunu söylemek gerçeğin ifadesi olacaktır. Zira uzun süreli aynı işteki meşguliyetin onu tecrübe sahibi yaptığı kesindir. Bununla birlikte Mekke arazisinin tarım açısından elverişli bir bölge olmadığı malumdur. Bu olgu da gerçeklik olarak Hz. Muhammed'in yaşamının sonraki döneminde kendisini gösterecektir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in tarım alanındaki bilgisinin hayvancılığa göre çok geride olduğunu söylemek duru-

mundayız. Rasûlullah'ın tavsiye ettiği ve uyguladığı yöntemler ile bunların çeşitliliğine bakılacak olursa, bitkisel ilaçlarla tedavi alanında kendi dönemine göre oldukça üst seviyede birikim sahibi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yıllarca süren kervan yolculukları nedeniyle gezip gördüğü yerlerden edindiği bilgiler ile yolculuklar sırasında rahatsızlanan kişilere uygulanan tedavi yolları yanında Mekke-Medine bölgesinde süregelen tedavi yöntemlerini çok güzel bir şekilde mezcedip uygulamıştır.

Bununla bağlantılı olarak, Hz. Muhammed'in, gerek Kur'an'da yer alan ve gerekse yer almayan hukuksal uygulamalarına baktığımızda da bunların tevarüs edilen, bu yapılırken de revizyona gidilen hukuksal uygulamalar olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Dolayısıyla hukuk alanındaki uygulamaları o coğrafyada daha önceki dönemde görmemiz mümkündür. Zira o dönemin dünyasında özellikle de Arabistan'ı da kuşatan geniş coğrafyadaki devletlerin hukuku, şartların da zorlamasıyla üç aşağı beş yukarı benzerlik arz etmektedir. Recm ve diğer cezalar böyledir. Bu nedenle kendi toplumunu öncelikle doyurma amacıyla olan bir devletin suç işleyen bir kişiye on yıl hapis cezası vererek hücrede yedirip içirmesini beklemek hayalcilik olur. Bu açıdan bakıldığında, yapılan uygulamaların bir an önce devletten yükü atmaya ve sorunu kısa sürede halletmeye yönelik olduğunu söylemek durumundayız. Dolayısıyla hukuksal uygulamalar önceki dönemlerin üzerine bina edilerek bölgenin mirasını yeni döneme taşımaktaydı. İslam'ın, dolayısıyla Hz. Peygamber'in yaptığı, söz konusu alanın ıslah edilmesi ve insan onuruna yakışır bir düzeye getirilmesi; bunun yanında da eksiklerin giderilmesiydi. Yoksa bütünüyle yeniden bir hukuk inşası söz konusu değildi. Bu ise hukuksal uygulamaların toplumun medeniyet yürüyüşüyle paralel gitmesi gerçeğini de ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed'in örneklik boyutu incelenirken bu önemli gerçeğin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Belki burada hukuksal alanda bir esneklikten ve geçmişten yararlanarak yeni bir medeniyet inşasından söz ederken, bu çerçevede içerisinde ibadetlerin konumunun ne olacağı sorusu zihinlere takılabilir. Hac, oruç ve namaz gibi ibadetlerin müslümanları bir araya getirdiği ve İslam ümmetinin en öne çıkan sembolleri olduğu göz önüne alınacak olursa, burada böyle bir şeyin teklif edilmesinin veya dile getirilmesinin abesliği kendiliğinden ortaya çıkar. Ayırı-

ca ibadetler insanlar arası ilişkileri düzenleyen hukuksal uygulamalardan çok farklıdır. Hukuksal uygulamalarda kullar arası yatay bir ilişkidir söz ediliyor, ibadetlerde kulla Allah arasındaki dikey bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla, kul ile kul arasındaki ilişkiyi, karşılıklı saygı ölçeğinde en üst seviyeye getirerek insanlığın pratiğine sunan Allah, kulların gösterdikleri medenî gelişime paralel olarak gerçekleştirecekleri değişiklikleri de –temel dinamiklerle çelişmeme şartıyla– yine kullara bırakmıştır. Ancak ibadetlerde müteveccih olunan Allah'ın kendisidir ve ibadetler doğrudan ona yapılmaktadır. Bunlarda değişiklik ve benzeri durumları irade edecek olan güç de kendisidir. Vahiy Hz. Peygamber'in vefatıyla sona erdiğine göre bunlarda bir değişiklik söz konusu edilemez.

Özetle dile getirmeye çalıştığımız düşüncelerimizin sonunda, Hz. Peygamber'in insanlığa lütfedilen büyük bir medeniyet projesinin Allah tarafından görevlendirilmiş mimarı olduğunu söylemek durumundayız. İnsanlığa kaybettiği Allah inancını tekrar hatırlatmış ve ahlakî değerleri toplumun vazgeçilmezleri kılmıştır. Toplum onun şahsında sergilediği önderlikle kısa sürede dönüşmüş, bu dönüşüm dalga dalga civar beldeleri etkilemiş ve bütün dünyaya yayılmıştır. Ahlakî çöküntü içerisindeki toplum ayağa kalkıp vasat ümmet idealini gerçekleştirmiş, Allah onlardan, onlar da Allah'tan hoşnut olmuştur. Öyle ki Allah, onların zatından hoşnut olmasını önemsemiştir. Bu başarıyı besleyen temel öğeler, son dinin insanlığa sunduğu mesajın insan fitratıyla ve kendi içindeki mükemmel uyumu, insana kendi öz değerlerini tekrar hatırlatmış olması, Hz. Muhammed'in daveti gerçekleştirirken İslam'ı öncelikle kendi yaşamında pratize etmesi, sadece bir söylemci olarak kalmaması, ilahî mesajı yanında değil de içinde taşımasıydı. Bunların hepsi kadar önemli olan bir diğer husus da, çekirdek olarak oluşturulan ve gittikçe büyüyen İslam ümmetindeki olağanüstü güzelliğin dış dünyayı etkilemesiydi.

Onun insanlık için önem arz eden örneklik boyutuna, daha başka bir ifadeyle peygamber tasavvurunun nasıllığına bakacak olursak, hiç şüphe yok ki bu boyut iki ana eksende değerlendirilebilir. Birincisi, Hz. Muhammed'in kendisiyle aynı gelenek içerisinde yaşayanlara olan örnekliği. İkincisi de, farklı coğrafyaların ve kültürlerin insanlarına olan örnekliği. Bu iki örnekliğin her iki grup için müşterek olan değer-

leri olduğu gibi, bölgesel sayılabilecek ve Kur'an'ın nazil olduğu coğrafyayla ilintili olan, bu nedenle de sınırlı kabul edilebilecek örneklik boyutu vardır. Ahlakî değerler ve ibadetler müşterek grup içinde zikredilebilir. Hz. Muhammed'in o günkü Arap coğrafyasının yansıması olan giyim tarzı, yeme içme şekli yanında hukuksal uygulamaları ise diğer bağlamda anılabilir. Bunu söylerken, şekli uygulamanın ötesinde bunlarda var olan ve bütün insanlığı kucaklayan özü bir yana bırakmamamız gerektiğini ifade edelim. Örneğin, misvakın önemsenmesinde fırçalamanın yapıldığı ağacın dalına takılıp kalmanın ötesine geçerek diş temizliğine verilen önemi görmek gibi. Hukuksal uygulamalarda da bu ruhu keşfetmeye çalışmak, hem İslam'ı gelecek kuşaklara sağlıklı taşımak hem de onun güzelliğini anlamak ve ondaki muhteşem dokuyu anlamak açısından mühimdir.

Hz. Muhammed'in, gerek Kur'an'da yer alan ve gerekse yer almayan hukuksal uygulamalarına baktığımızda da bunların tevarüs edilen, bu yapılırken de revizyona gidilen hukuksal uygulamalar olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. o dönemin dünyasında özellikle de Arabistan'ı da kuşatan geniş coğrafyadaki devletlerin hukuku, şartların da zorlamasıyla üç aşağı beş yukarı benzerlik arz etmektedir.

Tüm bunları ifade ederken, farklı coğrafyalarda yaşayan bazı mü'minlerin Rasûlullah'ı kendi hayatında şekli olarak taklit etmesine diyecek bir sözümüz yok. Bu sonuçta kişinin bireysel tercihidir. Bununla birlikte bu durum dinsel açıdan sadece sevgi içinde konumlandırılacak, bunun ötesinde farklı mecralara taşınmaması gereken bir durumdur. ■